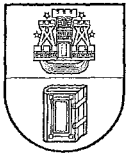

ISSN 1392-3137

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

KLAIPĖDA UNIVERSITY

TILTAI

BRIDGES ◦ BRÜCKEN

HUMANITARINIAI IR SOCIALINIAI MOKSLAI
HUMANITIES & SOCIAL SCIENCES

1998, 2-3 (4-5)

Klaipėda, 1998

Redakcijos kolegija
Editorial board

Vyriausiasis redaktorius/Editor-in-Chief
Prof. habil. dr. **Stasys Vaitekūnas**

Pavaduotojai/Deputy editors
Prof. habil. dr. **Vytolis Kučinskas**
Doc. dr. **Antanas Seilius**

Mokslinis sekretorius/Secretary
Doc. dr. **Aleksandras Žalys**

Nariai/Members

Prof. dr. **Claes G. Alvstam** (Švedija/Sweden)
Prof. dr. **Juozas Antanavičius** (Lietuva/Lithuania)
Prof. habil. dr. **Romualdas Apanavičius** (Lietuva/Lithuania)
Prof. dr. **Hanns Buchholz** (Vokietija/Germany)
Doc. dr. **Jonas Bukantis** (Lietuva/Lithuania)
Doc. dr. **Leonidas Donskis** (Lietuva/Lithuania)
Prof. habil. dr. **Romualdas Grigas** (Lietuva/Lithuania)
Prof. dr. **John W. Hiden** (D. Britanija/UK)
Prof. habil. dr. **Aleksandras Jacikevičius** (Lietuva/Lithuania)
Prof. habil. dr. **Audronė Kaukienė** (Lietuva/Lithuania)
Doc. **Daiva Kšanienė** (Lietuva/Lithuania)
Doc. dr. **Vaidutis Laurėnas** (Lietuva/Lithuania)
Prof. habil. dr. **Boriss Melnikas** (Lietuva/Lithuania)
Prof. dr. phil. **Włodzimierz Siwiński** (Lenkija/Poland)
Prof. dr. phil. **Keijo Virtanen** (Suomija/Finland)
Prof. habil. dr. **Viktoras Urbonas** (Lietuva/Lithuania)

Tomo redaktorė V. Urbonavičiūtė (Lietuva/Lithuania)
Tomo techninė redaktorė L. Zemlienė (Lietuva/Lithuania)
Viršelio dailininkas A. Kliševičius (Lietuva/Lithuania)

Mokslinis žurnalas leidžiamas Klaipėdos universiteto nuo 1997 m.
Scientific magazine published since 1997 by Klaipėda University

Per metus išleidžiami 4 numeriai. Straipsniai spausdinami lietuvių, anglų ir vokiečių kalbomis
4 annual volume in Lithuanian, English and German languages

Redakcijos adresas/Address
Manto 84, 5808 Klaipėda, Lietuva, tel. (370-6) 215 225, fax (370-6) 256 526
Puslapis Internete/Internet address: <http://www.ku.lt/LT/tiltai.htm>

© Klaipėdos universitetas, Klaipėda University, 1998

ISSN 1392-3137

PRATARMĖ

Klaipėdos universiteto (įkurto 1991 metais) leidžiamas žurnalas TILTAI yra skirtas humanitarinių ir socialinių mokslų klausimams. Jame siekiama analizuoti ir spręsti aktualias ekonomikos, demografijos, kultūros, kalbos, literatūros, meno, istorijos, taikos ir demokratijos, mokslo ir švietimo, socialines, religijos, krašto tvarkymo bei kitas problemas. Ypač laukiama straipsnių apie paribių ir tarpvalstybinių regionų ekonominį bei kultūrinį vystymą. Mokslas nepripažįsta sienų, todėl mokslinis bendradarbiavimas – vienas svarbiausių pasaulio bendruomenės progreso elementų. Dėl to rašyti žurnalui kviečiami mokslininkai iš įvairių kraštų.

Šiame numeryje spausdinami straipsniai Mažosios Lietuvos geografijos ir istorijos klausimais (K. Pakštas, A. A. Regis, A. Juška, A. Arbušauskaitė, V. Pėteraitis ir kt.), religiniu aspektu analizuojami K. Donelaičio "Metai". Naują požiūrį į nagrinėjamus kūrinius pateikia muzikologai iš Latvijos, Norvegijos ir Lietuvos (I. Gjertsen, R. L. Eidem, D. Petrauskaitė). Aukštojo mokslo ir švietimo klausimus Vakarų Lietuvoje nagrinėja H. Tydekas ir A. Kaukienė. Skaitytojas ras ir diskusijų, recenzijų, dokumentikos.

TILTAI yra vienintelis Lietuvoje tokio tipo mokslo žurnalas. Čia publikuoti straipsniai Lietuvos mokslo tarybos nutarimu yra pripažįstami ginant daktaro ir habilituoto daktaro disertacijas. Tikime, kad jis bus įdomus ir reikalingas mokslo ir kultūros visuomenei, studentams, visiems, kuriuos minėti klausimai domina.

Prof. Stasys Vaitekūnas
Vyriausiasis redaktorius

PREFACE

Scientific journal TILTAI (BRIDGES) published by Klaipėda University (established in 1991), is devoted to the issues of human and social sciences. Attempts at analysing and solving urgent problems of economy, demography, culture, languages, literature, arts, history, peace and democracy, science and education, social, religious, country management and some other problems are being made here. Articles about the economical and cultural development and fostering of borderland and inter-state regions are especially welcomed. Science acknowledges no borders and scientific collaboration is one of the most important elements in the progress of world's society. Therefore we kindly invite to write for and contribute to the journal scientists from different parts of the world.

Present issue contains articles on the geographical and historical issues of Lithuania Minor (K. Pakštas, A. A. Regis, A. Juška, A. Arbušauskaitė, V. Pėteraitis and others) as well as analysis of K. Donelaitis "Metai" ("Seasons") in its religious aspect. New analytical attitude towards the discussed art works is presented by the musicologists from Latvia, Norway and Lithuania (I. Gjertsen, R. I. Eidem, D. Petrauskaitė). Topics of Education and Higher Education in West Lithuania are discussed and analysed by M. Tydekas and A. Kaukienė. The reader will also find opinions, reviews and some of historical documents.

TILTAI is the only scientific periodical of the type in Lithuania. It's publications, by the decision of Lithuanian Science Council, are accepted as a support for doctoral dissertations and research reports presented for habilitation. We hope it is interesting and needful to the scientific and cultural community, to everybody occupied with the above mentioned issues.

Prof. Stasys Vaitekūnas
Editor-in-Chief

VORWORT

Universität Klaipėda (gegründet 1991) gibt eine periodische Ausgabe TILTAI (BRÜCKEN) heraus, die den Fragen der Geistes- und Sozialwissenschaften gewidmet ist. Man strebt nach Analyse und Lösung der laufenden wirtschaftlichen und demografischen, kulturellen und geschichtlichen, Bildungs- und Religions-, Kunst- und Sozial- Problemen, sowie aktuellen Themen in Friedens- und Demokratiefragen. Besonders willkommen sind die Berichte über die wirtschaftliche und kulturelle Entwicklung in Grenzregionen als auch in überstaatlichen Regionen. Wissenschaft kennt keine Grenzen, deshalb ist die wissenschaftliche Mitarbeit eines der wichtigsten Entwicklungselemente der Menschheit.

TILTAI ist die einzige wissenschaftliche Zeitschrift solcher Art in Litauen. Die Veröffentlichungen in dieser Zeitschrift werden nach dem Beschluß des Wissenschaftsrates Litauens bei der Erlangung der Doktorwürde und als Habilitationsschriften anerkannt.

Wir glauben fest daran, daß die Zeitschrift interessant und brauchbar für gelehrte und kulturelle Gesellschaft ist, für alle, die sich mit oben erwähnten Fragen beschäftigen.

Prof. Stasys Vaitekūnas
Vorsitzender des Redkollegiums

POEMA “METAİ” – PAMOKSLŲ RINKINYS?

Darius Petkūnas

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje analizuojami bibliniai ir homiletiniai Kristijono Donelaičio poemos “Metai” motyvai. Pricinama prie išvados, kad poema neturėtų būti laikoma pamokslų rinkiniu. Kita vertus, joje yra nemažai religinės didaktikos, kuri dažnai primena pamokslų fragmentus. PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Kristijonas Donelaitis, “Metai”, Prūsija, teologija, pamokslas, homiletika.

Abstract:

The article concentrates on the biblical and homiletical grounds of the poem “Metai” (The Seasons) of Kristijonas Donelaitis. It is shown, that “Metai” can not be treated as a collection of sermons, though there are numerous fragmentary homiletical interpretations of biblical quotations, used for the purposes of religious didactic in a poetical way.

KEYWORDS: Kristijonas Donelaitis, “Metai”, Prussia, theology, sermon, homily.

Religiniai K. Donelaičio “Metų” motyvai ne vieną tyrinėtoją paskatino ieškoti poemos sąlyčio su Šv. Raštu, o kai kurios poemos vietos – nuopuolio istorija, apokaliptiniai įspėjimai – sukėlė asociacijų net su pamokslais. J. Lebedys, vienas žymiausių senosios lietuvių literatūros specialistų, teigia, kad poemoje “pasirinktas dialoginis vaizdavimo būdas, teisingiau pasakius, kalbų, lyg pamokslų rinkinys” (Lebedys, 1977, p. 278).

Tokias tendencijas pastebi ir įtakingas lietuvių literatūros istoriografas M. Miškinis. Pastarasis, matydamas autorius puritonišką nusistatymą ir griežtus jo pasisakymus prieš girtavimą bei bažnyčios nelankymą, iškėlė prielaidą, kad K. Donelaitis save laikė “ne tiek poetu, kiek pamokslininku” (Miškinis, 1988, p. 456).

Bene drąsiausiai šiuo klausimu pasisakė D. J. Valiukėnaitė. Straipsnyje “Donelaičio ‘Metai’: Eilės iš sakyklos”, išanalizavusi “Metus” pagal formalios analizės principus, ji padarė išvadą, kad “‘Metai’ yra verti kritiško dėmesio, kaip pažymėtinas kūrinybinis bandymas ir kaip turbūt patraukliausias pamokslas Vakarų raštuose” (Valiukėnaitė, 1982, p. 25).

Įdomių asociacijų kilo kitiems donelaitistikos specialistams. Nors dauguma jų vengė teiginių, jog “Metai” yra pamokslų rinkinys, kita vertus, jie iškėlė hipotezę, kad kunigas šią poemą galėjo naudoti kaip bažnytinį pamokslą. L. Passargė ir L. Gineičis, “Metų” turinyje išvelgė konfesinės didaktikos elementų, spėjo, kad K. Donelaitis poemą ar jos ištraukas galėjo skaityti iš Tolminkiemio sakyklos (Gineičis, 1990, p. 354). Ši hipotezė paremta Skandinavijos liuteronų kunigų E. Tegnerio ir P. Dasso, kurie savo poeziją mėgdavo skaityti bažnyčioje, pavyzdžiais.

Turime pripažinti, kad iš tiesų “Metuose” yra nemažai konfesinės didaktikos. Nesunkiai pastebime akivaizdų poemos sąlytį su Biblija ir netgi liuteroniškomis doktrinomis. Taigi klausimas, ar poema yra pamokslų rinkinys, visiškai pagrįstas.

Straipsniu kaip tik siekiama atsakyti į šį klausimą. Pasvarstysime, ar K. Donelaitis galėjo poemos ištraukas deklamuoti iš sakyklos, ar kurdamas “Metus” jis atsižvelgė į to laikotarpio Prūsijos liuteronų bažnyčios skaitinių liturginę tvarką.

Tyrimų pagrindu paimta poema “Metai”, pasakėčios ir kiti K. Donelaičio darbai, išspausdinti jo raštuose (Donelaitis, 1977). Remtasi žymiųjų donelaitistikos tyrinėtojų J. Lebedžio, L. Gineičio, A. Jovaišos darbais bei Tolminkiemio parapijos archyvinėmis žiniomis, kurias susistemino ir pateikė L. Passargė bei F. Tezneris (Donelaitis, 1977; toliau bus nurodomas tik puslapis).

“Metų” bibliniai motyvai

“Metuose” galima nesunkiai atsekti daugelį bibliinių motyvų. Vienus sudaro tik keli sakiniai, kiti užima palyginti nemažą poemos dalį. Akivaizdžiai matyti, kad “Metuose” autorius cituoja daugelį Šv. Rašto knygų, ypač psalmių bei evangelijų tekstus. Susisteminus religinę poemos didaktiką matyti, kad K. Donelaitis remiasi Kristaus kalno pamokslu, pasakoja apie Adomo ir Ievos nuopuolį, cituoja apokaliptines Biblijos pranašystes ir Psalmyną.

Ištraukos iš Kristaus kalno pamokslu. “Pavasario linksmybėse” K. Donelaitis ragina žmogų būti kantresniam, patikėti visus savo rūpesčius Dievui. Tai jis aiškina pateikdamas pavyzdžių iš paukščių gyvenimo: vaizdingai pasakoja, kaip paukščiai parskridę randa šaltą pavasarį ir stokodami grūdo “gnyba žolele”, tačiau išlieka gyvi, nes Dangiškasis Tėvas jais pasirūpina.

Į paukščius žiūrėk! viens prastą kirminą kramto,
O kitsai, stokodams grūdo gnyba žolele.
Juk ir jie kasmets, mus aplankyt sukeliavę,
Kūdą vis ir alkanstą pavasarį randa;
O vei niekada nesiskundžia (P. 99).

Paukščių gyvenimo pavyzdžiais skaitytojas yra mokomas labiau pasitikėti Dievu. K. Donelaitis pabrė-

Žia, kad žmogus Dievo akyse yra daug vertesnis nei dangaus sparnuočiai, todėl neturėtų per daug dejuoti ir niurnėti.

Tau, žmogau! miels Dievs daugių daugiaus dovanėjo,
O tu dar nurni, kad, kartais alkaną dieną
Ar skūpus cėsus sulaukęs, šiupinį gramdai? (P. 99).

Šiame epizode poetas, be abejo, cituoja Kristaus kalno pamokslą. Pateikdamas pavyzdžius iš paukščių gyvenimo, Kristus ragino žmones rytojaus rūpesčius patikėti Dievui:

Todėl aš sakau jums: per daug nesirūpinkite savo gyybe, ką valgysite, nei savo kūnu, kuo vilkėsite. Argi gyybė ne daugiau už maistą ir kūnas – už drabužį? Išžiūrėkite į padangių sparnuočius: nei jie sėja, nei pjauna, nei į kluonus krauna, o jųs dangiškas Tėvas juos maitina. Argi jūs ne daug vertesni už juos? <...> Todėl nesisielokite ir neklausinėkite: 'Ką valgysime?' – arba: 'Ką gersime?' – arba: 'Kuo vilkėsimė?' (Mt. 6, 25 – 26, 31) [Kun. Č. Kavaliausko vertimas].

K. Donelaitis ne vien atpasakoja Kristaus žodžius, jo mintį gerokai praplečia. Vienas kantriausių paukščių yra lakštingala: "Tu, paukšteli miels! ne poniškai prisivalgai... bet, pasisotinusi prastai, tik vandens trokšti" (P. 99). Ne mažiau įspūdinga yra gervino giesmė. Pastarasis ne šiaip sau "dejuodamas šūkauja", bet moko, kad Dievo galybė ir paukščių balsuose yra stebuklinga.

Gervins iki debesų juodų dyvni kopinėdams
Ir nei verkdams irgi dejuodams skambino dangų;
Bet tai ne verksmai, kad jis taip skambina šaukdams,
Ne! jis nor pamokyt, kaip didė Dievo galybė
Ir paukštelių balsuos yr didei stebuklinga (P. 95).

Jau pastebėjome, kad cituotais Kristaus žodžiais K. Donelaitis remiasi tik iš dalies. Peršasi išvada, jog tai ne Kalno pamokslas egzegezė, bet poemoje vystomų minčių pagrindimas Dievo žodžiu. Pasakotojas nieko nekalba apie pagrindinę Kristaus palyginimo išvadą: "Jūs pirmiausia ieškokite Dievo karalystės ir teisybės, o visa tai jums bus pridėta" (Mt. 6, 33). Autorius paprasčiausiai akcentuoja, kad žmogus turi labiau pasitikėti Dievu.

Nuopuolio istorija. Reikšmingą vietą "Metuose" užima žmogaus nuopuolio istorija. Apžvelgęs pavasario darbus K. Donelaitis trumpam stabteli ties klausimu, kodėl žemėje tiek daug vargo. Savo žvilgsnį jis nukreipia į Adomą ir Ievą, pirmąją nuodėmę ir jos pasekmę – nuopuolį. Tam "Metuose" skiriama nemažai vietos. Poetas vaizdingai pasakoja, kaip Dievas Adomą "išmetė" iš Rojaus. Nuo to laiko žmogus turi savo prakaitu užsidirbti duoną. Kad Adomas ir Ieva nesušaltų, Sutvėrėjas juos apvengė kailiais. Poetas neužmiršta paminėti, kad kiekvienas žmogus, kaip ir Adomas, linkęs vengti Dievo veido.

Dievs, tave koliodams ir žemę visą prakeikdams,
Dėl rasputos tos iš rojaus išmetė laukan
Ir su rūpesčiais tavo duoną paliepė valgyt.
Taip po tam tu, bėdžiau, su Ieva, savo mote,
Išrėdyts su kailiais per laukus bėginėjai
Ar tamsoj pasislėpt į krūmus kur nusitrauki.
Žinom juk ir mes, koku, kad kaip nusidėję
Slaponės ar kartais šen ir ten bėginėjam (P. 111).

Nors K. Donelaitis gana smulkiai atpasakoja žmogaus nuopuolį, vis dėlto jis nepamini kai kurių svarbių dalykų. Pavyzdžiui, nieko nekalba apie Rojuje buvusią paslaptinę būtybę – žaltį, apie jo dialogą su moteriške. Pažvelgus į šį epizodą atidžiau, susidaro įspūdis, kad ne Ieva, bet Adomas nusidėjo pirmas, jog jis vienas yra kaltas dėl žmogaus nuopuolio.

Autorius pamini, kokią bausmę Dievas skyrė Adomui, – savo prakaitu jis turės užsidirbti duoną. Tačiau poetas nieko nekalba apie Viešpaties sprendimą moteriškės atvilgiu. Biblijoje sakoma: "O moteriai jis tarė: 'Aš padauginsiu tavo skausmus per nėstumą; skausme gimdysi vaikus'" (1 Moz. 1, 16). K. Donelaitis visiškai neužsimena apie gimdymo skausmus. Priešingai, jis akivaizdžiai nukrypsta nuo Biblijos teksto, pabrėždamas ne Ievos skausmus, bet pirmąjį džiaugsmą gimus kūdikiui, kai savo pirmagimiui "pasturgalį šluostė":

Ale ką mislyjo Ievutė, tavo pačiutė,
Kaip jos pirmas vaiks užgims klykti pagavo
Ar kaip pirmąsyk ji jam pasturgalį šluostė
Ir prastai suvysčius į pašalį kišo? (P. 111).

Šiuo atveju galima pritarti L. Passargės teiginiui, jog poetas "Metuose" dažnai yra "stipresnis negu dvasininkas" (L. Passarge, 1988, p. 174). Atpasakodamas biblinę istoriją jis pasilieka plačią erdvę kūrybai. Pavyzdžiui, gilinasi į pirmojo žmonių vaikelio luomą, nors Biblija apie tai iš viso nekalba. K. Donelaitis Kainą vaizduoja ne ponu, bet būru. Tai matyti iš to, kad gimęs Kainas buvo padėtas į pašalį, ir primena, jog tik "būrkos savo lėles glūpas su skrangaliu rėdo ir suvystytas į tamsų pašalį kiša. Juk žinai, kaip būrai veislę savo kavoja". O "žiuponės savo lėles, margai dabinėtas, ant šilkų perynų vis į patalą guldo" (P. 109).

Tik pasakojimo pabaigoje jis grįžta prie pradžios iškelto klausimo, kodėl žemėje yra tiek daug vargo. "Ak Adom! – atsidūsta. – Tu peržengdam prisakymą Dievo / Sau ir mums padarei vargus ir didelę bėdą" (P. 113).

Ir šiuo atveju galime abejoti, ar K. Donelaitis buvo užsibrėžęs atlikti nuopuolio istorijos egzegezė. Rojaus istorija atpasakota netiksliai, pasilikta daug vietos kūrybinei laisvei. Nepaminėtas pagrindinis nuopuolio faktas, jog Adomas ir Ieva, gundytojo paveikti, pažeidė Dievo įsakymą. Išvadoje sakoma, kad žmogus dėl pirmosios nuodėmės kenčia vargą. Tačiau šiame epizode skaitytojas nėra raginamas jos vengti. Tai rodo, kad autorius neturėjo tikslo atlikti

pirmųjų Pradžios knygos puslapių egzegezės. Kita vertus, mes privalome pastebėti, kad šią istoriją praneša ne "Metų" pasakotojas, bet pamaldusis Priėkūs. Galimas dalykas, kad K. Donelaitis stengėsi ją perpasakoti taip, kaip tai atrodė būrams.

Eschatologiniai poemos epizodai. "Metuose" gausu eschatologinių pranašysčių. Daugelyje jų kalbama apie pasaulio pabaigą ir artėjantį Dievo teismą. Pamaldusis Selmas susirūpinęs antruoju Kristaus atėjimu, kai bus atlyginta už tai, ko kiekvienas nusipelnė. "Tič tik, ik sūdzia šio svieto tau pasirodys / Ir ponus taip, kaip ir mus, sūdop suvadines, algą kiekvienam, kaip pelnės yra sudavadys" (P. 251). Selmo žodžiai paremti Mato evangelija: "Juk Žmogaus Sūnus ateis savo Tėvo šlovėje su savo angelais, ir tuomet jis atlygins kiekvienam pagal jo darbus" (Mt. 16, 27).

"Metuose" pateikiami pagrindiniai pasaulio pabaigos ženklai: žmonės nustotėti į Dievą, žemėje išplis "pragaro baisybės".

Taip ant svieto jau, kaip mums Šventas praneša Raštas,
Vis pulkelis vienujų buvo mažesnis,
Kaip ans durnas pulks nelabųjų irgi bedievių.
Bet dar ir toliaus taip bus, kad visys pasidūkys
Ir apjeks, visai velniop rėžtu besisukdamas.
Sako juk visi šventųjų prarakų žodžiai,
Ir pons Kristus pats bei jo mokytinių raštai,
Kad prieš svieto pabaigą bus toks sumišimas,
Kad baisybės pekliškos visur išsiplatys (P. 219).

Čia autorius remiasi 24-uju Mato evangelijos skyriumi:

Tauta sukils prieš tautą ir karalystė prieš karalystę.
Vietomis bus badmečių ir žemės drebėjimų. Tačiau visa tai – tik kentėjimų pradžia. Paskui jus atiduos kankinti ir žudyti. Jūs būsite dėl manęs visų tautų nekenčiami. Daugelis suklyps, ims vieni kitus išdavinti ir vieni kitų nekęsti. Atsiras daug netikrų pranašų, kurie daugelį suvedžios. Kadangi įsigalės neteisybė, daugelio meilė atšals. O kas išters iki galo, bus išgelbėtas. Ir bus paskelbta ši karalystės Evangelija visame pasaulyje paludyti visoms tautoms. Ir tada ateis galas (Mt. 24, 7 – 14).

"Metuose" poetas kalba būsimoju laiku, tarsi pranašaudamas dar didesnę dorovės nuosmukį, tautų sumišimą, didėjantį žmogaus supasaulėjimą. Eschatologiniuose epizoduose K. Donelaitis kalba kaip pranašas.

Ištraukos iš Psalmyno. K. Donelaitis žavėjosi psalmėmis, kuriose apdainuojamas Dievo kūrinijos grožis, šlovinami Viešpaties darbai. Šventraščio poetiniai tekstai atskleidžia kontrastą tarp Dievo visagalybės ir žmogaus menkumo. Poetui tai turėjo ypač imponuoti. Pavyzdžiui, žmogaus gyvenimą jis mėgo lyginti su laukų gėle. Matė, kad žmogaus amžius yra lyg žolės, kuri ryte pražysta, bet vakare nuvysta.

Mes silpni daiktai, kaip šventas mums praneša Dovydas,
Nei žolelės ant laukų dar augdami žydime.
Kožnas viens žmogus užgimdams pumpurinių lygus,
Iš kurio žiedelis jo pirmiaus išsilukština,
Ik po tam jis, peržydėjęs ir nusirėdęs,
Užaugin vaisius ir amžį savo pabaigia (P. 133).

Čia autorius remiasi 90-ąja ir 103-ąja psalmėmis: "Tu užbaigi žmonių gyvenimą miegu; jie lyg žolė, kuri aštuant išdygsta, rytą sužaliuoja ir žydi, o vakare nuvysta ir nudžiūsta" (Ps. 90, 5); "Žmogaus dienos panašios į žolę, jis žydi kaip laukų gėlė: vos paliečia ją vėjas, jos jau nebėra, ji išnyksta, nepalikdama žymės" (Ps. 103,15 – 16). Poetas dažnai cituoja vieną kurios nors psalmės sakinį, rečiau – visą psalmę.

"Žiemos rūpesčiai" baigiami paragant žmogaus menkumą prieš Dievo visagalybę. Remdamasis Biblija kunigas sako, kad Dievas žmogų pažino dar jam neprasidėjus motinos išsčiose, "kai mes dar dūmot negalėjom". Jis įsitikinęs, kad Dievas žmogų yra skyręs tiksliai nustatytą žemės dienų skaičių, kurio niekas negali peržengti.

O tu miels Dieve, tu dangiškas geradėji!
Tu pirm amžiu, kaip mes dar dūmot negalėjom,
Jau išmislyjai, kaip kartą mes prasidėsim
Ir ko mums reikės, kad šviesą šią pamatysim.
Tu mums sąnarius ir ūmus dovanojai
Ir sudavadijai kiekvieną reikalą mūsų.
Tu dienas verksmų bei džiausmų mums paskyrei
Irgi nulėmei jau kožnam ilgumą dienelių (P. 257).

Kreipinys "O tu, miels Dieve, tu dangiškas geradėji!" skamba lyg malda, lyg padėkos giesmė. Šv. Rašte apie tai kalba 139-oji psalmė:

Juk tu sukūrei mano širdį, numezgeci mane motinos išsčiose. Šloviniu tave, nes esu nuostabiai padarytas. Tavo visi darbai nuostabūs, – aš tai gerai žinau. Mano išvaizda tau buvo žinoma, kai buvau slapta kuriamas, rūpestingai sudėtas žemės gelmėse; tavo akys matė mane dar negimusį. Į tavo knygą buvo įrašytos visos man skirtos dienos, kai nė viena jų dar nebuvo prasidėjusi" (Ps. 139, 13 – 16).

Galimas dalykas, jog K. Donelaitis remiasi būtent šia psalme.

"Žiemos rūpesčių" pabaigoje pateikiama išvada, kad į egzistencinius klausimus atsakymą gali duoti tik Dievas. Paskutinėse poemos eilutėse autorius sako: "Mes glūpi daiktai n'išmanom tavo davadą; ir tavo mistlys neigi bedugnai mums pasirodo". Čia pateikti Dievo žodžiai yra iš pranašo Izaijo knygos: "Juk mano mintys – ne jūsų mintys <...> Kaip aukštas dangus viršum žemės, taip mano keliai viršija jūsų kelius / ir mano mintys – jūsų mintis" (Iz. 55, 8 – 9).

Pacitavęs psalmes, jis grįžta prie Kristaus kalno pamokslu, prie jau analizuotos temos apie žemiškus rūpesčius. Vėl kartojami paukščių gyvenimo pavyzdžiai.

Jūs žolelės blizgančios su savo grožybėmis!

O ir jūs paukšteliai su saldžiais alasėliais!
Ar kas daugiau pas mus savo vasarą šventėt,
Jūs neprivalėt rūpintis, pas mus atsilankę,
Kaip maifainsitės ar kur šėtras savo suvertis,
Ir nei art, nei sėt, nei ką suvalyt neprivalėt;
Nės jums Dievs taip dovysis ir dirbt nepaskyrė,
Bet be rūpesčių jus išlaikyt pažadėjo (P. 259).

Šiose mintyse pastebime prieštaraimų. Kristus Mato evangelijoje sako: "Nesirūpinkite rytdiena, nes rytojus patis pasirūpins savimi" (Mt. 6, 34). Bet K. Donelaitis leidžia suprasti, kad šis paraginimas skirtas ne žmogui, bet tik paukščiams: "Nės jums Dievs taip dovysis ir dirbt nepaskyrė, / bet be rūpesčių jus išlaikyt pažadėjo". Autorius netikėtai praneša, kad žmogus žemėje turi nuolat kažkuo rūpintis: "Rūpinkimės zopostą dar pasilikusį čėdyt / Ir kad ką gardžiai pasikepsim ar išsivirsim, / Vis rytojaus ir kitų dienų paminėkim" (P. 259). Tačiau kitose eilutėse jis sugrįžta prie pirminės teksto prasmės ir pripažįsta, kad "vislab bus niekai, ką veiksims argi pradėsims, / kad žegnojanti rankelė tavo negelbės" (P. 261). Žvelgdamas į rytojaus dieną jis meldžiasi: "Taigi, tėtui, toliaus už kožną reikalą mūsų / Rūpink tėviškai, kad vėl jau vasara rasis / Ir mes vėlei ant laukų trūsinėdami vargsim" (P. 261).

"Metuose" galime išskirti ir daugiau bibliinių epizodų. Dievo žodžiu išsakyti pamokymus K. Donelaitis įterpia daugelyje poemos vietų. Kita vertus, tai yra tik trumpi proginiai pamokymai, bet ne pamokslai.

Kunigo K. Donelaičio pamokslai

K. Donelaitis pamokslus sakė lietuvių ir vokiečių kalbomis. Amžininkai apie juos atsiliepė labai palankiai. Kartą parapiją vizitavęs Išruties superintendentas S. Miuleris pažymėjo, kad kunigas "pamokslus sako vokiškai ir lietuviškai, pastarusius su labai dideliu meistriškumu" (P. 572).

Iki mūsų dienų yra išlikęs Tolminkiemio bažnyčios kartinio akmens pašventinimui skirtas pamokslas planas. Jis buvo įmūrytas šios bažnyčios bokšte.

Pamokslą kunigas kūrė remdamasis 28-o Pradžios knygos skyriaus 10 – 22 eilutėmis, kur pasakojama apie Dievo apsišaukimą miegančiam Jokūbui. Sapne žydų tautos patriarchui buvo pažadėta žemė ir palikuonių, kaip dulkių ant žemės. Pabudęs Jokūbas nusprendė, kad ši vieta yra šventa, jog "čia niekas kita, kaip Dievo namai ir dangaus vartai", todėl sentėvis Dievo garbei pastatė paminklą.

K. Donelaitis pamokslavo pagal tokį planą:

Deiant šios naujosios mūrinės bažnyčios pamatą, klebonas susirinkusiems patalbos vietoje krikščionims pasakė pamokslą pagal Pr. 28, 10 iki galo ir, turėdamas galvoje pirmąją mūrinę statybą, kalbėjo apie Jokūbo, tikėjimo tėvo, akmeninį paminklą: 1) praecities atminimui; 2) būsimųjų laikų atminimui" (P. 566).

Matome, kad minėtas kunigo pamokslas buvo sudarytas iš dviejų dalių. Pirmoji buvo skirta pirmosios Tolminkiemio mūrinės bažnyčios, kuri buvo pastatyta 1682 metais, atminimui. K. Donelaitis, atvykęs į Tolminkiemį, ją rado jau apgriuvusią (P. 593). Antroje pamokslui dalyje kunigas kalbėjo apie būsimąją parapijos bažnyčią bei kartinio akmens pašventinimą.

Turime žinių dar apie vieną K. Donelaičio pamokslą. Jį kunigas pasakė sugrįžęs iš pelkėtų Romintos miškų, kur Septynerių metų karo pradžioje (1756 – 1763) kartu su savo parapija slėpėsi nuo Rusijos kariuomenės. Sugrįžęs į Tolminkiemį jis susipažino su rusų okupacinės valdžios dekretais. Vienu iš jų buvo nurodyta švęsti Aleksandro Nevskio šventę.

K. Donelaitis pasirodė esąs tvirto charakterio. 1757 m. rugsėjo 10 d. bažnyčioje jis turėjo sakyti pamokslą apie Aleksandrą Nevskį. Užipėjęs į sakyklą parapijiečiams aiškino, kad galbūt Aleksandras yra visiškai geras vyras, bet jis jo nepažįstas. Todėl pamokslui parinko apaštalo Povilo žodžius, kuriais šis pasakoja apie to paties vardo kalvį: "Kalvis Aleksandras man padarė daug bloga, Viešpats jam atmokės pagal jo darbus. Ir tu saugokis jo, nes jis labai priešinosi mūsų žodžiams (2 Tim. 4, 14)" [Gudaitis, 1957, 342].

Už šį pamokslą kunigas galėjo būti griežtai nubautas. Tuo tarpu parapijiečiams tai buvo puikus penas apmąstymams. Jie turėjo suprasti, kad kalvis, tai tas pats Aleksandras Nevskis: "Dviprasmiškai palygindamas Aleksandrą Neviškį prie plėšiko, jis nesuprastiems to pamokslu teksto maskoliams akis apdūmė, o savo parapijiečiams davė medžiagos apgalvoti ir suprasti visą okupacijos žiaurumą" (Biržiška, 1990, p. 77).

Šie du pavyzdžiai rodo K. Donelaičio, kaip pamokslininko, konkretumą, bet neatskleidžia jo pamokslavimo meno. Apie tai nuomonę galime susidaryti iš "Metų" ir pasakėčių. Kai kurios šių raštų ištraukos skamba lyg iš sakyklos (J. Lebedys, L. Gineitis, M. Miškinis). "Daugelį vietų skaitai, tarsi jos būtų buvę skelbtos iš sakyklos," – pastebi L. Passargė (1988, p. 175).

Personifikacijos. "Metuose" kunigas į pagalbą pasitelkia personifikacijas. Dažnai poemoje pamokslauja gervės, žvirbliai, lakštingalos ir kiti giesmininkai.

Žvirbliai su vaikais žodžius girdėdami tokius:

"Rods, – tarė, – mūs giminė taip jau vis šlovina Dievą."
Bet lakštingala, dar iksiol kytriai pasislėpus,
Laukė vis, iki kožnas bus savo daina pabaigęs.
Todėl ji paskiaus kasmetis vis pradeda šūkauit
Ir nakties čėse, kai sviets jau miegt įsigūžtęs,
Sau viena tamsoj būdėdama miegina Dievą (P. 95).

K. Donelaitis žinojo, kad jo parapijiečiai dažnai užmiršta ryto ir vakaro maldas, užmiršta padėkoti Dievui už valgi. Juos moko "pamaldaus" gandro pavyzdžiu.

Taip po tam abu, daug dirbė ir triušinėję,
Valgi sau sužvejot pas klaną nulėkė greitai
Ir kelias varles bei rupužes pagave,
Dievui iš širdies visos viernai dėkavojo (P. 93).

Taip kunigas tūlą moko dėkoti Dievui už duoną kasdienę. "Tu, žmogau niekingi! Mokykis čia pasikakyt / Ir pasisotindams gardžiaus n'uzmiršk savo Dievą" (P. 95).

Personifikacijos padeda sudaryti vaizdą, kad pamokslauja visa gamta. Tolminkiemio klebonas stovi šalia, jam kalbėti nebėra jokios būtinybės.

Palyginimų metodas. Kunigas savo pamoksluose vartojo biblinius ir savo paties sukurtus palyginimus. "Pavasario rūpesčiuose" ragina pažvelgti į paukščius dangiuje (Mt. 6, 25 – 31), žmogaus gyvenimą lygina su laukų žole (Ps. 90; Ps. 103).

K. Donelaitis mėgo interpretacijos laisvę. Čia jam padėdavo vaizdingi pavyzdžiai iš kasdienio gyvenimo. Tvirtindamas, kad žmogaus gyvenimas prilygsta žolelei, jis neapsiriboja vien tik laukų gėlės pavyzdžiu, bet pasakoja, kokius džiaugsmus bei rūpesčius patiria būras ir ponas. Abu jie, kol dar yra vaikai, "glūpai" šokinėja, kol jiems ūsai pradeda želti. Užaugęs vienas eina į baudžiavą, kitas – ponaujį. Bet staiga pasirodo giltinė ir "su rauplėmis piktomis atšokusį smaugia" (P. 133). Ji neskiria nei "klapų" (berniukų), nei "mergų", kurias "kirsteria taip aklai, kad kasos irgi kepurės su grožybėmis visomis į nieką pavirsta". "Taigi matai, kaip žmogiškas trumpintelis amžis / Žydinčioms ir krintančioms prilygsta žolelėms," – atsidūsta kunigas K. Donelaitis (P. 113).

Practies įvykių aktualizavimas. Šis metodas pastebimas žmogaus nuopuolio istorijoje. Priėmus, vienas teigiamų poemos personažų, į Adomą bei Ievą kreipties lyg į šiandien gyvenančius žmones.

Ak Adom! tu pirms žmogau išdykusio svieto.
Tu su savo Ieva, sode pavasari švėsdams
Ir gėrybes uždraustas slaptoms paragaudams,
Sau ir mums nabagėliams padarei vargelių (P. 111).

Šis raiškus kalbėjimo būdas, kurį taikė ne vienas žymus pamokslininkas, pamokslams suteikdavo daugiau įtaigumo. Jonas Orantas savo Kalėdų pamokslė kalbėjo:

Kas tikos taw, Mergait Marya, kad tu tokia linskma esi, ir tu, senoji Teta Elzbeta, kad tu iš Dziaugsmo prašunki, ir tu, mažas Krikštytoji Motynos Žyuate, kad tu taip šokcztioji, ir tu, nobažnas Karaliau Dowid, kasgi tave ant Szokio paragino? (Mišiu knygos <...>, 1912, p. 48).

"Metai" rodo, kad K. Donelaitis šią pamokslavimo techniką buvo neblogai įvaldęs.

Stiliaus bruožai. J. Lebedys teigia, kad pagrindinė K. Donelaičio stiliaus ypatybė yra liaudiškumas (Lebedys, 1977, p. 287), reiškęsis kunigo sugebėjimu plačiai ir gausiai naudoti liaudies kalbą. "Kaip ir gyvojoje kalboje, jis nuolat klausia, sušunka, nustemba, gėrisi. Visa, kas gyva, kas egzistuoja, jam, kaip ir

liaudžiai, yra lygiaverčiai dalykai. Todėl savo kalboje jis natūraliai suderina šiurkštumą su švelnumu" (Lebedys, 1977, p. 287).

Poemoje autorius daiktus vadina tikraisiais vardais. Šiurkštūs ir švelnūs žodžiai vartojami greta, tame pačiame sakinyje. "Dievs ir žodis jo, bažnyčių mūsų grožybės, / Giesmės nobažnos taip jau, kaip poteriai mūsų, / Neprieteliams tokiems nei smarvė mėžinio smirdi" (P. 189). Vaizdinga yra Pričkaus pamokymo kalba:

Jūs išpūteliai pilvoti, jūs gi bedieviai,
Ar jau gėda jums šventiai rankas susiimti
Ir aukštyn pažiūrėt, kad riebius imate kąsnius?..
O jūs neprieteliai, valgius vis rydami riebius
Ir vis ričvynius į pilvą kosdami stora,
Dievo bei dangaus visai paminti paliovėt (P. 188 – 189).

Šie pavyzdžiai padeda susidaryti objektyvų vaizdą apie jo pamokslų kalbą. Ji persunkta personifikacijų, metaforų, palyginimų, epitetų, hiperbolių, vaizdingų veiksmazodžių ir kitų emocijų žodžių. Lakštingalą jis ragina ne vien giedoti, bet "valgyti muses ir dyviną žiogą, krusdėles ir jų negimusią veislę". Jaunam išpuikšiam ponaičiui primena, kaip tėvas jam su kurpaliu "per rambių nugarą siekė, o moma su ražu supykus mušė per ausį". Kiti kritikuojami už tai, kad vietoj poterijų "kauliškas dainas dainuot ir žviegt užšimanė". Poemoje nėra nė vieno puslapio, kuriame nebūtų bent kelių šmaikščių ir taiklių vaizdingų žodžių.

Sprendžiant iš poemos "Metai", K. Donelaičio pamokslai buvo konkretūs, sudaryti iš dviejų trijų dalių. Jis nemėgo leisti į ilgesnius išvedžiojimus, bet mintis išsakydavo trumpai ir aiškiai. Mokydamas buvo griežtas, nesileisdavo į kompromisus. Pamaldžiuosius pagirdavo, o nusidėjėlius išpeikdavo. Galimas dalykas, kad žodžius "snargliau", "žioply", "ne-naudėli", "niekingas žmogau" vartojo net iš sakyklos. Jo pamokslų jėga slypėjo būrų kalboje.

Žinodami, jog K. Donelaitis turėjo poetinį talentą, galime spėti, kad įkvėptas kūrybinės dvasios svarbesnes savo pamokslų dalis galėjo sueiliuoti. Tuo metu buvo įprasta į pamokslų tekstą įterpti giesmių posmų. Galimas dalykas, kad vietoj jų kunigas pateikdavo hegzametru paties eiliuotą tekstą. Dėl to nevertėtų stebėtis, nes eilėmis jis kartais rašydavo ir laišku įžangas. Pavyzdžiui, viename laiške rašo:

Asz pasidzaugdams perskaiczu taw Gromatą szulną –
Taip Lietuwninkui Lietuwninks Atraszą susdams
Ir lietuwiszkai swepluodams Lietuwą gyre (P. 273).

Šiais poeto sugebėjimais žavėjosi ne vienas K. Donelaičio kritikas. L. Rėza rašė: "Kaip lengvai autoriui sekėsi eiliuoti hegzametru, rodo įvairūs jo laišukai" (P. 391). Manytume, kad poetinį talentą jis galėjo panaudoti savo pamoksluose. Turbūt Įsruties superintendantas S. Miuleris neperdėjo sakydamas,

jog K. Donelaitis lietuviškus pamokslus sakė ypač meistriškai (P. 572).

Hipotezė apie „Metų“ skaitymus iš sakyklos

Kai kurie donelaitistikos tyrinėtojai spėja, kad poema galėjo būti skaitoma iš sakyklos. Vienas pirmųjų tokią hipotezę iškėlė L. Passargė. Ją pagrindė vyskupo E. Tegnerio (1782 – 1846) ir norvegų kunigo Peterio Dasso (1647 – 1708) pavyzdžiais (L. Passarge, 1988, p. 175). Šiai minčiai pritaria kitas žymus donelaitistikos tyrinėtojas L. Gineitis: „Remiantis ‘Metų’ turiniu (konfesinė didaktika) ir stiliumi (kreipiniai *girdėk! klausyk!*), taip pat istorinėmis analogijomis, pagrįstai manoma, kad Donelaičio kūrinių buvo klausomasi iš sakyklos“¹ (Gineitis, 1990, p. 354). Su tuo sutinka ir D. J. Valiukėnaitė, kas matyti jau iš jos straipsnio pavadinimo: „Donelaičio ‘Metai’: Eilės iš sakyklos“ (Valiukėnaitė, 1982). S. Yla tuo klausimu pasisako atsargiau: „Jei Donelaitis skaitė ‘Metų’ ištraukas parapijiečiams iš sakyklos, tai ne kaip savo, o nežinomo autoriaus įspėjimus bei patarimus“ (Yla, 1973, p. 66).

Kita vertus, šia mintimi galime abejoti dėl dviejų priežasčių:

Pirma, tai daryti verčia pietistinis K. Donelaičio nusistatymas. Pietistinių pakraipų kunigai laikėsi nuostatos, kad iš sakyklos turi būti skelbiamas tik Dievo žodis (*sola scripture principas*). Istoriniai šaltiniai – metrikų knygos, laiškai – rodo, kad K. Donelaitis buvo būtent toks kunigas.

Antra, poemoje yra epizodų, kuriuos netinka pateikti iš sakyklos. Kam bažnyčioje pasakoti apie mėslo vežimą, minėti krikštynų ar vestuvių, valgių gaminimo smulkmenas? Nors čia yra vertingų pamokymų, vis dėlto tai neturi nieko bendro su Dievo žodžiu. Pietistinėje atmosferoje tokie „pamokslai“ būtų sukėlę papiktinimą.

Tad abejotume, ar visa poema „Metai“ galėjo būti skaitoma bažnyčioje.

Tos nuomonės laikosi ir J. Grinius. Jis mano netgi priešingai: ne poema darė poveikį jo pamokslams, bet pamokslai poemai: „Kartais rašoma, kad jis savo poemos epizodus skaitydavęs per pamokslus. Turėtų būti atvirkesčiai. Gal dėl to nemažai Donelaičio poemos epizodų atrodo lyg suvarstyti ant pamokymų siūlo“ (Grinius, 1973, p. 28).

„Metų“ religinių motyvų ir sekmadienių skaitinių ryšys

J. Grinius spėja, kad K. Donelaičio pamokslai galėjo turėti įtakos „Metų“ kompozicijai. Keliamas klausimas, ar grįžęs iš bažnyčios K. Donelaitis pamoksluose išdėstytų minčių neišplėtodavo „Metuose“?

Turint galvoje Donelaičio temperamentą ir jo religinį bei moralinį uolumą, nesunku įsivaizduoti,

kad bažnyčioje pasisekė jo vaizdingi pamokslai, šiltai priimti klausytojų, galėjo būti progomis poemoms branduoliui papildinėti. Per pamokslą savo sukurto vaizdingu palyginimu patenkintas, parapijiečių supratimo uždegtas, šventadienio vakarą gal nekartą sėdėjo Donelaitis prie stalo, savo nesena vaizdą bei pamokymą eiliuodamas, perdirbinėdamas ir derindamas prie jau parašytų epizodų. Ar šitaip buvo, be abejo, nežinia (Grinius, 1973, p. 28).

Palyginus „Metus“ su ano meto Rytų Prūsijos liuteronų bažnyčios sekmadieniais skaitiniais, matyti, kad ši prielaida nepasitvirtina. Kurdamas poemą, kunigas nesilaikė liuteronų bažnyčios skaitinių liturginės tvarkos. Tai regime iš žemiau pateiktų sugretinimų.²

1. „Pavasario linksmybėse“ K. Donelaitis kalba apie dangaus sparnuočius (P. 99). Šie žodžiai yra neabejotinai susiję su Mato evangelija (Mt. 6, 25 – 26). Pažvelgus į to meto skaitinius, matyti, kad ši Biblijos vieta yra skaitoma 15 sekmadienį po Šventos Trejybės. Tai yra įžanga į Pjūties padėkos šventę, kuri buvo švenčiama nuėmus derlių. Tačiau K. Donelaitis šią Biblijos vietą vis dėlto primena ne „Rudenio gėrybėse“, siekdamas pabrėžti ateinančio pavasario grožį. Taigi bažnytinių skaitinių nuoseklumo šioje vietoje nesilaikoma.

2. „Pavasario linksmybėse“ kalbama apie Adomo ir Ievos nuopuolį (P. 111). Pasakojimas yra paimtas iš Pradžios knygos 3-iojo skyriaus, kur aprašoma Rojaus tragedija. Šios Biblijos vietos tarp oficialių Prūsijos bažnyčios sekmadienių skaitinių nematyti. Apskritai Senojo testamento tekstai Prūsijos bažnyčios sekmadieniniuose skaitiniuose pasitaikydavo retai.

3. „Pavasario linksmybėse“ K. Donelaitis kalba apie tai, kaip Adomo sūnus Kainas nužudė savo brolių Abelį (P. 113). Biblijoje tai aprašyta Pradžios knygos 4-ajame skyriuje. Ši Šv. Rašto vieta taip pat nurodyta sekmadieniniuose skaitiniuose.

4. „Vasaros darbuose“ žmogaus gyvenimas lyginamas su laukų žole, kuri trumpam sužydėjusi nuvyta (P. 133). Čia jis cituoja 90-os (5 eil.) arba 103-os psalmių (15 ir 16 eil.) žodžius. Tai patvirtina paties poeto žodžiai, kad šią žinią „šventas mums praneša Dovyds“. Psalmės liuteronų bažnyčioje dažniausiai skaitomos įžanginiuose priegiesmiuose – introituose, todėl minėtų psalmių tarp sekmadienių skaitinių nėra.

6. K. Donelaitis „Metuose“ pasakoja apie artėjančią pasaulio pabaigą (P. 219). Savo mintis dėsto remdamasis evangelijomis (Mt. 24; Mk. 13; Lk. 21). Šie tekstai skaitomi antrąjį advento sekmadienį, kuris švenčiamas gruodžio pradžioje. K. Donelaitis ir šiuo atveju nematė reikalo atsižvelgti į bažnytinių metų skaitinių tvarką, todėl apie teismo dieną kalba ne „Žiemos rūpesčiuose“, bet „Rudenio gėrybėse“.

7. „Žiemos rūpesčiuose“ kalbama apie Dievo apvaizdą. K. Donelaitis žavisi, kad žmogui dar esant

motinos iščiose Dievas jau yra numatęs jo ateitį ir gyvenimo dienų skaičių (P. 257). Tai atitinka 139-osios psalmės žodžius. Jos taip pat nėra sekmadieniniuose skaitiniuose, tačiau šios psalmės ištraukos dažnai cituojamos išanginiuose priegiesmiuose ir bažnytinėse maldose (ypač laidotuvių).

Poemoje kunigas nesilaikė ne tik liturginių metų sekmadieninių skaitinių tvarkos, bet net ir paties liturginio kalendoriaus. Nors "Metuose" jis pamini pagrindines krikščioniškas šventes, kūrinio kompozicijai didesnės įtakos jos nedaro. Jei K. Donelaitis būtų atsisvelgęs į liturginį kalendorių, tai poema prasidėtų ne "Pavasario linksmybėmis", bet advento šventėmis – "Žiemos rūpesčiais".³ Adventui, kuriam krikščioniškos bažnyčios teikia ypatingą dėmesį, K. Donelaitis paskiria tik kelias poemos eilutes. Poemoje jis laikosi gamtos, arba liaudies, kalendoriaus. Todėl teisingas yra S. Skrodenio teiginys, kad "poeto kalendorius – ne oficialusis, pagal kurį XVIII a. tvarkytas visuomenės gyvenimas jo gimtajame krašte, o gamtos, pagal kurį būras gyveno sunkų, bet tokią įprastą gyvenimą" (Skrodenis, 1993, p. 49). Absoliutus biblinis laikas iškyla tik "už žemiškojo, sudėto iš kalendorinių metų keturių dalių" (Jovaišas, 1989, p. 2).

Iš to sprendžiame, kad K. Donelaitis "Metuose" citavo ne tiek savo pamokslų mintis, kiek apskritai dėstė savo teologines pažiūras ir pamėgtas Šv. Rašto vietas.

Poema "Metai" – pamokslas?

Straipsnio įžangoje buvo paminėta, kad poema "Metai" kai kuriems donelaitistikos tyrinėtojams asocijuojasi su pamokslų rinkiniu. Tiesa, daugelis jų tokias mintis išsako gana atsargiai. Atrodo, kad tik D. J. Valiukėnaitė poemą drąsiai vadina "pamokslu", netgi patraukliausiu Vakarų raštuose. D. J. Valiukėnaitės hipotezei prieštarauja šie teiginiai:

1. Pamokslas yra nuosekliai dėstoma mintis. Jame atliekama pasirinktos Šv. Rašto vietos egzegzėzė ir pateikiamos iš jos išplaukiančios pamokomos išvados. Su daugeliu "Metų" religinių motyvų K. Donelaitis tokios egzegzės neatlieka. Kūrinyje galime pastebėti pamokslams nebūdingų prieštaravimų, nenuoseklumo, pasikartojimų.⁴ Keliamas klausimas, ar K. Donelaitis pradėdamas rašyti kūrinį iš viso žinojo, ko siekia?⁵

2. Religinė didaktika užima ne tokią žymią poemos dalį. Didžioji "Metų" dalis negali būti pamokslu tekstas dėl ilgų, nieko bendro su Biblija neturinčių epizodų (pasakojimas apie tinginį Slunkių, šienapjūtės ir vestuvių aprašymai, siužetiniai pasakojimai apie Dočį ir kiti būrų gyvenimo vaizdai).

"Metai" – pamokslų rinkinys? J. Lebedys teigia, kad poema yra "lyg pamokslų rinkinys" (Lebedys, 1977, p. 278). Iš tiesų čia yra epizodų, kurie primena pamokslų fragmentus.

1. Epizodas apie "dangaus sparnuočius". Čia akcentuojama kantrybė ir pasitikiėjimas Dievu. Pastebime ir raginimą veikti: "Tu niekings žmogau! Mokinkis čia pasikakint <...>" (P. 99).

2. Pasakojimas apie žmogus nuopuolį. Nepaisant pastebėtų trūkumų, netikslumų, ši istorija skamba lyg pamokslu fragmentas. Joje stengiamasi atsakyti į klausimą, kodėl žmogus žemėje turi kęsti vargą.

3. "Metuose" gausu eschatologinių epizodų. Vienas jų iš tiesų yra panašus į pamokslą. "Taip ant svieto jau, kaip mums Šventas praneša Raštas <...>" Šie žodžiai rodo, kad Selmo pamokymai išplaukia iš Šv. Rašto (Mt. 24; Mk. 13; Lk. 21). Selmas remiasi Kristaus, jo mokinių ir pranašų žodžiais. Būsimasis laikas rodo, kad šis pamaldusis būras net pranešauja: "Bet dar ir toliau taip bus, kad sviets pasidūkyt <...>". Jis akcentuoja būsimą bedievyseių išplitimą, artėjančią pasaulio pabaigą, "kad prieš svieto pabaigą bus toks sumišimas, / kad baisybės pekliškos visur išsiplautys <...>".

4. "Žiemos rūpesčių" pabaigoje cituojama 139-oji psalmė. Jos žodžiai skamba lyg padėkos giesmė Dievui už jo meilę kūriniui. Kreipiny "Tėtuti <...>, rūpink tėviškai" rodo, kad giesmė kartais perauga į maldą. Šis epizodas labiau primena Dievo garbinimo giesmę nei pamokslą.

Daugelį "Metų" religinės didaktikos motyvų turėtume atskirti nuo pamokslų. "Metuose" pasitaiko daug atsitiktinių, netikėtai įšterpiančių pamokymų, kurie nėra pamokslai, nes išplaukia ne iš Šv. Rašto, bet iš "Metų" siužetų. Protestantų bažnyčios pamokslai remiasi ne gyvenimo patirtimi ar bažnyčios tradicija, bet Šv. Raštu.

"Metai" padeda labiau pažinti K. Donelaitį, kaip mokytoją ir pamokslininką.⁶ Poema atskleidžia jo mokyto metodus, stilių ir būdą, kurie lėmė jo, kaip pamokslininko, sėkmę, bet tai nėra pamokslas. Taip pat pagrįstai galime abejoti tuo, kad "Metai" yra pamokslų rinkinys. Tie epizodai, kurie tik iš dalies gali būti laikomi pamokslais, ar, greičiau, jų fragmentais, dar nesuteikia pakankamo pagrindo daryti tokią išvadą.

Gauta 1998 10 20

Spausdinti rekomendavo prof. H. Arnašius,
prof. A. Kaukienė

Išnašos

¹ L. Gineitis taip pat pateikia Dasso ir Tegnerio pavyzdžius: "Šiuo atveju prisimenamas XVII a. norvegų poetas P. Dasso (Dass) ir švedų poetas E. Tegneris (1782 – 1846), skaitydavę savo kūrnus bažnyčioje" (Gineitis, 1990, p. 354).

² Sekmadieninių skaitinių tvarka išdėstyta lietuvių kalba Prūsijoje išleistose Biblijose. 18 – 19 amžiuje šie skaitiniai Prūsijos liuteronų bažnyčioje beveik nekitė.

³ K. Donelaitis nėra nurodęs, kokia tvarka turi būti sudėtos "Metų" dalys (Lebedys, 1977, p. 222), tačiau drąsiai galime teigti, kad poema prasideda ne "Žiemos rūpesčiais", nes šioje dalyje beveik nekalbama apie adventą – liturginių metų pradžią.

- ⁴ "Bet žvelgiant į 'Metus' kaip į 'pamokslą', o ne vieną ir daugiausiai pasaulį, kiekvienam žingsnyje skaitytojui trikdė autoriaus nenuseklusimas ar 'klaidinančios priešingybės'" (Pakalniškis, 1993, p. 38).
- ⁵ "Kyla klausimas, ar autorius, pradėdamas rašyti, aiškiai žinojo, ko siekia. Gal norėjo išsakyti save, išreikšti, kas buvo susikaupę, ir kartu pamokytį. Šiaip ar taip, jo tikslai nebuvo specifiniai, liečią kurią nors vieną sritį – moralę, žemės dirbimą, tarpusavio santykius, santykius su ponais, kolonistais, tautuma, atsargų sudarymą ir pan." ((Lebedys, 1977, p. 273).
- ⁶ "Visame kūrinyje autorius pasireiškia kaip kunigas, pastorius, pamokslininkas" (Lebedys, 1977, p. 273).

Literatūra

Biržiška, V. (1990), *Aleksandrynas*, t. 2. Vilnius: "Viltis".

Donelaitis, K. (1977), *Raštai*. Vilnius: "Vaga".

Gineitis, L. (1990), *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*. Vilnius: "Vaga".

Grinius, J. (1973), Kristijono Donelaičio sužalotas veidas. *Veidai ir problemos lietuvių literatūroje*, t. 1. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija. Piazza della Pilotta.

Gudaitis, K. (1957), *Lietuviai evangelikai*. Čikaga: "Rūta".

Yla, S. (1973), Kristijonas Donelaitis. Rašytojo tapatybės beiškant. *Vardai ir veidai mūsų kultūros istorijoje*. Chicago: Lietuviškos knygos klubas.

Jovaišas, A. (1989), "Metai" ir Biblija. *Literatūra ir menas*, sausio 7 d.

Jovaišas, A. (1992), *Kristijonas Donelaitis: Mažosios Lietuvos dainius*. Kaunas: "Šviesa".

Jovaišas, A. (1993), Moralės Kriterijai K. Donelaičio kūryboje. *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*. Vilnius: "Vaga".

L. Passargė apic K. Donelaitį. (1988), *Lietuvių literatūros istoriografijos chrestomatija*. Vilnius: "Vaga".

Lebedys, J. (1977), *Senoji lietuvių literatūra*. Vilnius: "Mokslas".

Mišiu knygos. Tai yra išgudrymas <...> perstatytos ir į vienas Krygas sudėtos nuo Dawido Plonaus. (1912), Tilžė: J. Reylander & Sohn.

Miškinis, M. (1988), K. Donelaičio "Metų" veikėjai. *Lietuvių literatūros istoriografijos chrestomatija*. Vilnius: "Vaga".

Pakalniškis, R. (1993), K. Donelaičio "Metų" interpretavimo klausimu. *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*. Vilnius: "Vaga".

Skrodenis, S. (1993), Liaudies kalendorius K. Donelaičio "Metuose". *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*. Vilnius: "Vaga".

Valiukėnaitė, D. J. (1982), Donelaičio "Metai": Eilės iš sakyklos. *Metmenys* 43.

IST DAS POEM "DIE JAHRESZEITEN" EINE PREDIGTENSAMMLUNG?

Darius Petkūnas

Zusammenfassung

Der Aufsatz beschäftigt sich mit dem theologischen Weltbild des Dichters des ersten litauischen weltlichen Poems "Metai" (die Jahreszeiten). Kristijonas Donelaitis (1714 – 1780) war ein konservativer, streng lutherisch gebundener Dorfpfarrer zu Tolmingkehmen, wo er bis zu seinem Tode im Amt blieb.

In der litauischen und internationalen Donelaitistik wird Donelaitis nur als Poet auf der linguistischen Ebene oder unter literaturwissenschaftlicher Fragestellung behandelt. Dieser Aufsatz rückt ihn vornehmlich als Theologen und Prediger in den Vordergrund. Zu diesem Zweck wird eine ausführlichere Konstruktion seiner hypothetischen Predigten vorgenommen, die sich auf der Analyse des wichtigsten Poems, der "Jahreszeiten" und einiger Sagen stützt. Die von Valiukėnaitė geäußerte Meinung, es handle sich bei dem Poem eigentlich um eine Predigt, kann im Grunde nicht bestätigt werden. Bei näherer Betrachtung bemerkt

man zwar regelrechte Homilien und daraus folgenden Belchrungen, die jedoch an keiner Stelle als homoge Predigt, sondern höchstens als ihre Fragmente bezeichnet werden können. Sehr charakteristisch sind die zahlreichen Vergleiche biblischer Sprüche mit dem Leben und Schicksal von Gottes Kreaturen in der Natur, die häufig zu sprechenden Akteuren personifiziert werden, sodaß nicht der Pfarrer, sondern die Vögel und andere Lebewesen für ihn sprechen. Außerdem ist unschwer festzustellen, welche biblischen Texte er konkret benutzt, und, häufig poetisch verfremdet, an Adam und Eva, als Vertreter des sündigen Menschengeschlechts wie an seine Zeitgenossen richtet. Des weiteren sind eschatologische Themen bei Donelaitis sehr beliebt, die er zur Ermahnung nutzt, um seine Gemeindeglieder zum gottgefälligen Leben und zur Umkehr zu bewegen. Die Behauptungen einiger frühen Donelaitisforscher (Passarge, Gineitis), daß Donelaitis sein Poem möglicherweise, wie etwa Tegner und Dass, von der Kanzel herab vorgetragen habe, ist kaum wahrscheinlich, denn er war ein sehr konservativer Pastor, dem solch "lose Reden" in der Kirche sicherlich unannehmbar gewesen sind.

Daß, wie J. Grinius vermutet, Donelaitis Fragmente seiner Predigten in die "Jahreszeiten" aufgenommen habe, ist schon deshalb unwahrscheinlich, weil er sich bei der "Kommentierung" von Bibelstellen, überhaupt nicht an die lutherische Ordnung des liturgischen Kirchenkalenders hält. Seine Zeitfolge wird von den Jahreszeiten der Natur und dem von ihnen bestimmten Rhythmus des bäuerlichen Lebens beherrscht.

